

Alemko GLUHAK

Zavod za lingvistička istraživanja HAZU

Ante Kovačića 5, 10000 Zagreb

ČVRSTEC, ČRSTVEC

U nekoliko isprava iz XIV–XVI. stoljeća selo Sveti Petar Čvrstec zove se *Črstvec*. To pokazuje da je i u hrvatskom jeziku postojao odraz praslavenskoga i **čbrstvъ* uz **čvbrstvъ*.

Praslavenski pridjev **čbrstvъ* odražen je u nekim slavenskim jezicima tako da je oblik odraza bliži izvornu obliku, a u nekima je odraz dalji, jer je došlo do metateze, pa imamo:

— csl. *črvstvъ*, sln. dij. (na sjeveru i istoku) *čřstev*, *čřstva* i sl., (ribnički) *čār-stu*, *čārstla*, stč. *čerstvý*, *črstvý*, č. *čerstvý*, slč. *čerstvý*, dij. *čřstvy*, gluž. *čerstwy*, p. *czerstwy*, dij. *czyrstwy* itd., kašup. *čěrstvi*, str., rsl. *чърствъиу*, *чърствъиу*, *чєрствъиу*, r. *чєрствъиу* (*чєрствъ*, -ва, -во), dij. *чєрствѡу*, *чѡрствъиу*, ukr. *чєрствѡу*, bjr. *чєрствѡи*,

— csl. *čvrstvъ*, bug. dij. *чєрѣст*, *чѡрѣст* itd., mak. *чєрст*, hrv.-srp. *čvrst*, sln. *čvrst*, *čvrsta*, r. *чвєрстѡиу*, *чвєрстѡиу*.¹

U moskovskom praslavenskom rječniku naglašava se da se »u juž[no]slav[enskom] gotovo svugdje psl. **čbrstvъ* podvrglo metatezi (u sln. dan je također prvobitan oblik *črstev*)«.

Da je od južnoslavenskih jezika oblik bez takve metateze postojao i izvan slovenskoga, potvrđuje se jednim dobrim i jasnim hrvatskim toponimskim primjerom.

¹ ЭССЯ 4, 159–61, SP II, 250–2, Skok 1, 346, Bezljaj 2, 92, ESJSS 2, 116, Ramovš 1924:154. Radi se o **čbrt-ivъ*, kao što je možda **mьr-ivъ*. U ЭССЯ povezuje se s **čersti*, **čbrtq* 'rezati, povlačiti rtu' < 'rezati, udarati' (> strus., ruscl. *čbrsti*, *čbrtu* 'povlačiti rtu, brazdu, preoravati') < ie. **(s)ker-t-/ (s)kre-t-* (> lit. *kiřsti*, *kertù* 'sjeći, udarati', latv. *cīrst*, *cērtu* isto itd.) od **(s)ker-* 'rezati' (ta je etimologija prenesena u Gluhak 1993:183), a u SP daje se starija etimologija od ie. **krt-/ *kert-* 'plesti, vezati' (> stind. *křtsnā-* 'cio', lat. *crassus* 'gust, debeo, grub').

Nekoliko kilometara na istok od Križevaca jest selo koje se danas zove *Sveti Petar Čvrstec*. Tamo je i potok *Čvrstec*, a na uzvisini je bio stari grad *Čvrstec* – vjerojatno na prostoru između današnje crkve i župnoga dvora.²

U ispravi od 6. listopada 1326. spominje se potok *Chuerztech* (CD IX, 313, br. 256), što bi po današnjem bilo *Čv(e)rstec*. Ali po današnjem bi bilo **Č(e)rstvec* za nešto mlađe no prilično brojne zabilježbe imena. U popisu župa zagrebačke biskupije iz 1334. spominje se *ecclesia beati Petri de Chrostuecz* (Rački 1872:220). U ispravi od 11. lipnja 1351. spominju se posjedi *in Cherztheuecz* (CD XII, 26, br. 22). U ispravi od 17. ožujka 1377. spominje se naselje *Churuzteuech* (CD XV, 262, br. 189). U ispravi od 8. siječnja 1443. spominje se *Valentino de Cherzthwecz* (Tkalčić 1894:192, br. 135). U ispravi od 28. lipnja 1454. spominje se *Steffanus de Cherstwecz* (Tkalčić 1894:242, br. 179).³ U ispravi od 21. listopada 1481. spominje se jedan sudac *Ivan de Cherzthuecz-Zenthpeter* (Dočkal 1956:152). U popisu iz 1501. spominje se župa *Pleb. S. Petri in Cherzthwecz*.⁴

Što se tiče imena *Čvrstec* za potok, i tu se ima čega zanimljiva reći.

U raznim su slavenskim jezicima razna značenja za odraze riječi **č̣rstvъ*: prvotno je bilo ‘tvrđ, čvrst’, pa su tu ‘zbijen, gust, jedren’, onda još ‘osušen, star’ (o kruhu); zatim su tu i ‘jak, krepak’, ‘živahan, brz’ pa onda i ‘svjež, nov’, ‘čist’, ‘pun’ i slično.⁵ U zapadnoslavenskim jezicima i u slovenskom postoji također sklop potekao od **č̣rstva voda* ‘svježā voda’: sln. *čvrsta voda*, *črstva voda*, gluž. *čerstwa woda*, č., slč. *čerstvā voda*.⁶ U nekim jezicima danas i u prošlosti te u njihovim dijalektima – u bug., p., č., slč. – odraz znači i ‘brz’ (što podsjeća i na značenja psl. **bystrъ(jb)*). Moguće je da se porijeklo hidronima *Čvrstec* treba tražiti u tom značenjskom smjeru.

Jasno je da ime *Čvrstec* nema nikakve veze ni s kakvim korijenom »*Cher* ili *Chur* pod kojim se razumijeva staroslavensko božanstvo Čar, Čor, Čur«⁷; za takvo “tumačenje” ostaje problem što bi onda bilo u *-stv-ec*, jer nema takve slavenske odimenske tvorbe koja bi od nekakva *čar* i slična dala likove *Črstvec* / *Čvrstec*.

² Lovrenčević 1990:141. Usp. u AR 5 (II, 1), 122 pod *Čvrstac*: ‘selo i župa u Hrvatskoj u belovarskoj županiji, kajkavski: *Čvrstec*’. Usp. i podatke u MP 72.

³ Taj je podatak potakao nastanak ove bilješke, a pronađen je prvo u građi koja se čuva u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU (projekt Povijesnotoponimijski rječnik Hrvatske, voditeljica Dunja Brozović-Rončević).

⁴ Lovrenčević 1990:143; taj se podatak daje i u Bösendorfer 1994:254.

⁵ V. u ЭССЯ 4, 160 te SP II, 252 i usp. tamo značenja po pojedinim jezicima.

⁶ SP II, 250–2.

⁷ Tako Lovrenčević 1990:141.

Ni na koji se način ne mogu oni zapisi protumačiti kao rezultati pogrešaka u zapisivanju imena Čv(e)rstec – nema u hrvatskome jeziku takve “metateze” koja bi od Čv(e)rstec načinila oblik Č(e)rstvec. Jedino tumačenje koje mi se čini suvislim jest ono od kojega sam zapravo počeo ovu bilješku: ime Č(e)rstvec u sebi sadrži hrvatski i prahrvatski odraz praslavenskoga pridjeva *čbrstvъ (ili je to na koncu i samo odraz moguće praslavenske riječi *čbrstvъcb).

Jedinu teškoću, ili “teškoću”, predstavlja nam zapis iz 1326, *Chuerztech* za Čv(e)rstec. Zapis je eto nekoliko godina mlađi od zapisa za Č(e)rstvec (čak izgleda da imamo i *Čr(e)stvec*, *Čræstvæc*?) u *Chrostuecz* iz 1334, s kojim su pak u skladu naredni zapisi iz XIV., XV. i s početka XVI. stoljeća. Je li to *Chuerztech* zapis pisara u čijem je govoru bio takav oblik običniji?

Svi drugi navedeni zapisi čvrsto nam dokazuju da je, osim oblika koji je značajan za južnoslavenski (*čvbrstvъ), i u hrvatskom jeziku postojao oblik značajan za sjeverne slavenske jezike (*čbrstvъ). I ta naizgledna sitnica vjerojatno nam govori o relativnoj jezičnoj heterogenosti onih doseljenih Slavena koji su se s vremenom udružili pod hrvatskim imenom.

Zasad se ne može reći npr. je li to *čarstav/*čræstav svojstveno predmigracijskim prijelaznim kajkavsko-zapadnoštokavskim govorima.⁸

Ovom sam malom bilješkom htio ukazati na još jedan zgodan primjer koji govori kako je toponimijska građa važna za traženje i nalaženje izgubljenih riječi.

Literatura

- AR 5 (II, 1) = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Svezak 5 (1 drugoga dijela): čita–dali. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1884.
- Arheološka istraživanja u Podravini...* 1990. *Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-bilogorskoj regiji* (znanstveni skup, Koprivnica, 14–17. X. 1986). Zagreb : Hrvatsko arheološko društvo. (Izdanja HAD-a, sv. 14)
- Bezljaj, France. 1977. *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Prva knjiga: A–J. Ljubljana : izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Bösendorfer, Josip. 1994. *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*. Vinkovci : Privlačica, 1994. [Pretisak izdanja Osijek 1910.]

⁸ O rasporedu narječja prije migracija koje su se zbile u tursko vrijeme, v. općenitije Brozović 1963, uže Lončarić 1990:118–127 (Kajkavsko-štokavski odnosi u Slavoniji prije migracija) i 1990b:189, a usp. i Sokol 1990:194.

- Brozović, Dalibor. 1963. O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatsko-srpskih dijalekata. *Filologija* 4, 45–55.
- CD: *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije / Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. JAZU, Zagreb.
- Dočkal, Kamilo. 1956. Srednjovjekovna naselja oko Streze. Prilog srednjovjekovnoj topografiji. *Starine* 46, JAZU, Zagreb, 145–202.
- ESJSS 2, 1990. *Etymologický slovník jazyka staroslověnského 2 (blagъ–dělo)*. Hl. red. Eva Havlová. Praha : Academia.
- ЭССЯ 4 = *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*. Выпуск 4 (*čaběniti–*děl'a). Под редакцией О. Н. Трубачева. Москва : Издательство Наука, 1977.
- Gluhak, Alemko. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb : August Cesarec
- Lončarić, Mijo. 1990. *Kaj – jučer i danas*. Ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini (s kartom narječja i bibliografijom). Čakovec : Zrinski.
- . 1990b. Jezični odnosi u Podravini. U knj. *Arheološka istraživanja u Podravini...*, 181–192.
- Lovrenčević, Zvonko. 1990. Srednjovjekovne gradine u Bilogori. U: *Arheološka istraživanja u Podravini...*, 139–166.
- MP = *Miestopisni riečnik kraljevinah Dalmacije Hèrvatske i Slavonije*. Uredio Vinko Sabljar. U Zagrebu : Nakladom i bërztiskom A. Jakića, 1866.
- Ramovš, Franc. 1924. *Historična gramatika slovenskega jezika. II. Konzonantizem*. V Ljubljani : založila Učiteljska tiskarna.
- Skok, Petar. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knjiga prva: A–J. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Rački, Franjo. 1872. Popis župa zagrebačke biskupije 1334 i 1501 godine. *Starine* IV, JAZU, 201–229.
- Sokol, Vladimir. 1990. Panonija i Hrvati u 9. stoljeću. U: *Arheološka istraživanja u Podravini...*, 193–195.
- SP II = *Słownik prastowiański*. Tom II: *C–davъnota*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk : Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1976.
- Tkalčić, Ivan Krstitelj. 1894. *Povjesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba, prijestolnice kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, sv. II., Zagreb.

ČVRSTEC, ČRSTVEC

Summary

In some documents from 14–16 century, the village Sveti Petar Čvrstec is called Črstvec. It shows that a reflex of Proto-Slavic *čьrstvъ existed in the Croatian language, not only čvrst < *čьvrstъ.